

רַבֵּנוּ בְּחַיֵּי עַל הַתּוֹרָה

ביאור על התורה לחכם הכולל המקובל האלהי מאור הגולה,
גולה ומגורת זהב על ראשו בשבע חכמות המאירים המנהיגים
למחיה שלחו אלהים לשאוב מים חיים
להשקות ולהחיות נפש הצמאים והר עבים לשמוע את דברי

רבינו בחיי ב"ר אשר זצ"ל

(עמח שער דפוס קראקא ש"ג)

מוגה ומתוקן ע"פ דפוסים ראשונים
מהדורה מפוארת מדויקת ומנוקדת
בתוספת פסוקי המקרא ומראי מקומות

סוּ אֲבָרְכֶךָ בְּחַיֵּי בְּשִׁמְךָ אֱשָׂא כְּפִי (תהלים סג ה')

©
כל הזכויות שמורות
לממלכת התורה "עוז והדר"
Rabbi Y. Leifer
8 Truman Ave.
New Square, N.Y. 10977

היות ומושקע במהדורה חדשה זו הון רב ויגיעה רבה, לכן ע"פ דין תורה ולהבדיל ע"פ הזכויות בכל המדינות אנו אוסרים בכל תוקף כל הדפסה צילום והעתקה כולל העתקה חלקית מספר זה, וכן אין לתרגם או לאכסן במחשב או לקלוט בכל דרך שהיא כל חלק שהוא מהספר, וכן אין לעשות כל שימוש מסחרי בחומר הנדפס ובהוספות. ואין הספר נמכר אלא על מנת שלא יעשה בו שימוש שלא כדין. ושארית ישראל לא יעשו עולה.

נדפס על נייר חו"ל שאין בו חשש חילול שבת

נדפס בארץ ישראל
Printed in E. ISRAEL

הארות והערות יתקבלו בברכה
בת.ד. 9359 בית שמש פקס. 03-5423 180

הפצה והזמנות: 'היכלי תורה'

באירופה:	באר"ב:	בארץ ישראל:
tel. 44-191-430-0333	tel. (718) 437-0054	טל. 02-9924603
fax. 44-191-430-0555	fax. (718) 437-3514	פקס. 03-5435884

עיצוב כריכה ושערים: ר. פלד

וּבְרֵי שִׁיחָהּ סִפְרֵי זֶה כּוֹלֵל תּוֹרָה וּמִדּוֹת, אֶפְתַּח בְּכָל פְּרֻשָׁה וּפְרֻשָׁה בְּפִסּוּק מְסֻפָּר חֲמוּדוֹת, הוּא סִפְר אֲדִיר חֲכָמָה וְדַעַת וּמוֹסָר מְלֵא, הוּא סִפְר 'מִשְׁלֵי שְׁלֹמֹה בֶן דָּוִד' (משלי א א), סִידֵר שֵׁם כָּל הַמִּדּוֹת לְהִבְחִין חֵין עֲרָפָן, שִׁיבַח אֵת הַחֲמוּדוֹת גִּינָה אֵת הוֹפְכָן. וּמִפִּירוּשֵׁי אֶחָד קָדוֹשׁ מְדַבֵּר נִכְבְּדוֹת וּנְכוֹחֹת אֲזַכּוֹר בְּמִקּוֹמוֹת בְּרַאשִׁי הַפְּתִיחוֹת, הוּא אִישׁ אֱלֹהִים בַּתּוֹרָה עֲמוּד וּפִינָה, הוּא הָרֵב הַגְּדוֹל רַבִּינוּ יוֹנָה ז"ל, אֲשֶׁר לְסִפְר הַהוּא חִיבֵר פִּירוּשׁ וְעֵשָׂה אֲזִנִּים, וְקִבַּע בְּדַבְּרֵי טוֹרֵי סִפְרֵי לְהָאִיר עֵינַיִם, דְּבָרֵי אֲשִׁית עֲטֵרַת פִּז לְרַאשֵׁי, לְהַחִיּוֹת אֵת נַפְשִׁי, מִה יִקָּר חִיבּוּרוֹ מִזְהָב וְכָל פְּנִינִין, מֵאֵן יִהְיֶה לָן מַעֲפָרִיהַ דְּמַר וּמִלִּינָן עֵינַיִן. וְרוֹב עֵיקָרוֹ שֶׁל סִפְר אֲכַלּוֹל בַּתּוֹרָה בְּרַאשִׁי פְּרֻשִׁיּוֹת, בְּבִיאור כָּל חֲכָמוֹת גּוֹפְנִיּוֹת וְשִׁכְלִיּוֹת, יַעַן כִּי הַתּוֹרָה כּוֹלֵה בְּמִדּוֹת הָאֵדָם נִקְשְׂרַת, כִּי הֵם חוֹמֵר לְמַצּוֹת לְשִׁמּוֹר מִשְׁמֵרַת, וְהַחֲכָם בְּגוֹדֵל חֲכָמָתוֹ וְגוֹבֵה מַעְלָתוֹ רוּחַ הַקּוֹדֶשׁ עָלָיו, לְפִי מִדּוּתָיו וּלְפִי מְדַרְגָּתוֹ וְרוּם מַעְלָתוֹ בְּמִדּוֹת וְטָהָרַת לְבוֹ, תַּתְעַלֶּה נַפְשׁוֹ שֶׁתַּחּוּל רוּחַ נְבוּאָה בְּקִרְבּוֹ:

וּבְרֵי שִׁיחָהּ סִפְרֵי זֶה כּוֹלֵל תּוֹרָה וּמִדּוֹת, אֶפְתַּח בְּכָל פְּרֻשָׁה וּפְרֻשָׁה בְּפִסּוּק מְסֻפָּר חֲמוּדוֹת, הוּא סִפְר אֲדִיר חֲכָמָה וְדַעַת וּמוֹסָר מְלֵא, הוּא סִפְר 'מִשְׁלֵי שְׁלֹמֹה בֶן דָּוִד' (משלי א א), סִידֵר שֵׁם כָּל הַמִּדּוֹת לְהִבְחִין חֵין עֲרָפָן, שִׁיבַח אֵת הַחֲמוּדוֹת גִּינָה אֵת הוֹפְכָן. וּמִפִּירוּשֵׁי אֶחָד קָדוֹשׁ מְדַבֵּר נִכְבְּדוֹת וּנְכוֹחֹת אֲזַכּוֹר בְּמִקּוֹמוֹת בְּרַאשִׁי הַפְּתִיחוֹת, הוּא אִישׁ אֱלֹהִים בַּתּוֹרָה עֲמוּד וּפִינָה, הוּא הָרֵב הַגְּדוֹל רַבִּינוּ יוֹנָה ז"ל, אֲשֶׁר לְסִפְר הַהוּא חִיבֵר פִּירוּשׁ וְעֵשָׂה אֲזִנִּים, וְקִבַּע בְּדַבְּרֵי טוֹרֵי סִפְרֵי לְהָאִיר עֵינַיִם, דְּבָרֵי אֲשִׁית עֲטֵרַת פִּז לְרַאשֵׁי, לְהַחִיּוֹת אֵת נַפְשִׁי, מִה יִקָּר חִיבּוּרוֹ מִזְהָב וְכָל פְּנִינִין, מֵאֵן יִהְיֶה לָן מַעֲפָרִיהַ דְּמַר וּמִלִּינָן עֵינַיִן. וְרוֹב עֵיקָרוֹ שֶׁל סִפְר אֲכַלּוֹל בַּתּוֹרָה בְּרַאשִׁי פְּרֻשִׁיּוֹת, בְּבִיאור כָּל חֲכָמוֹת גּוֹפְנִיּוֹת וְשִׁכְלִיּוֹת, יַעַן כִּי הַתּוֹרָה כּוֹלֵה בְּמִדּוֹת הָאֵדָם נִקְשְׂרַת, כִּי הֵם חוֹמֵר לְמַצּוֹת לְשִׁמּוֹר מִשְׁמֵרַת, וְהַחֲכָם בְּגוֹדֵל חֲכָמָתוֹ וְגוֹבֵה מַעְלָתוֹ רוּחַ הַקּוֹדֶשׁ עָלָיו, לְפִי מִדּוּתָיו וּלְפִי מְדַרְגָּתוֹ וְרוּם מַעְלָתוֹ בְּמִדּוֹת וְטָהָרַת לְבוֹ, תַּתְעַלֶּה נַפְשׁוֹ שֶׁתַּחּוּל רוּחַ נְבוּאָה בְּקִרְבּוֹ:

הַפְּכוּד' (תהלים כד י):

פְּרֻשַׁת בְּרַאשִׁית

דַּע כִּי תוֹרַתְנוּ הַקְּדוּשָׁה נִקְשְׂרַת עִם הַחֲכָמָה הָעֲלִיּוֹנָה וְכָל הַחֲכָמוֹת כְּלָן נִכְלָלוֹת בָּהּ, וּמִפְּנֵי זֶה נִקְרָאֵת תְּמִימָה (תהלים יח ט), וְהִיא 'מִשְׁיבַת נַפְשׁ' (שם) לְשִׁרְשָׁה. וְהַמַּצּוֹת שֶׁנִּתְּנָנוּ לָנוּ בְּהַר סִינַי הֵם תְּרִי"ג, שְׁנַאֲמַר (דברים לג ד) 'תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה, מַצּוֹת כְּמִנִּין 'תּוֹרָה' קִבְּלָנוּ מִמֶּשֶׁה, וּשְׁתֵּי דִבְרוֹת שֶׁמַּעֲנֵנוּ וְהַבְּנֵנוּ מִפִּי הַגְּבוּרָה, וְהֵנָּה הֵם תְּרִי"ג (מכות כג). וְדַבֵּר יְדוּעַ כִּי כָּל הַמַּצּוֹת כְּלָן אֱלֹהִיּוֹת, וְשִׁקּוּלוֹת בְּמֵאֲזֵי הַחֲכָמָה, בְּנוֹיּוֹת עַל אֲדָנֵי הַדַּעַת, מִיִּסְדּוֹת עַל עֲמוּדֵי הַתְּבוּנָה, וְאֵין לָהּ כָּל מַצְוָה שְׁלֵא יִהְיֶה נִכְלָל בָּהּ מִיֵּן אֶחָד מִמִּינֵי הַחֲכָמָה. וְתְרִי"ג מַצּוֹת הֵלָלוּ תְרִי"ג כְּלָלִים הֵם, כִּי פְרֻשֵׁי הַמַּצּוֹת אֵין לָהֶם סוּף וְתַכְלִית, וְהַדַּעַת נוֹתֵנַת כֵּן, כִּי כִּיּוֹן שֶׁהַמַּצּוֹת אֱלֹהִיּוֹת וְכָל מוֹרוֹת עַל חִיּוּב מַצִּיאוֹת אֱלֹהוֹתוֹ וְעַל יְדִיעָתוֹ מַצַּד דְּרָכָיו וּפְעֻלוֹתָיו, כְּשֶׁם שֶׁאֵין תַּכְלִית מִשְׁגַּל לָנוּ מַצַּד יְדִיעַת פְּעֻלוֹתָיו כִּי אֵין תַּכְלִית לְפְרֻשֵׁי הַמַּצּוֹת. וְלִזְוָה כֵּן הַמְּלַךְ דָּוִד עָלָיו הַשְּׁלוֹם בְּאִמְרוֹ 'לְכָל תַּכְלָה רְאִיתִי

קִץ רַחֲבָה מַצּוֹתָהּ מְאֹד' (תהלים קיט צו), בְּאֵר כִּי כָּל דְּבַר יֵשׁ לוֹ קִץ וְלִמַּצּוֹת אֵין קִץ. וְאֵם כֵּן כָּל מַצְוָה וּמַצְוָה מִתְרִי"ג מַצּוֹת הִיא כְּלָלִית, כָּל אַחַת וְאַחַת כּוֹלֵלֵת מַצּוֹת הַרְבֵּה, וְכֵן כְּלָן, עַד לְאֵין קִץ. וְתְרִי"ג מַצּוֹת הֵלָלוּ נִחְלָקוֹת לְשֵׁנֵי חֲלָקִים מְשֻׁפְלוֹת וּמְקַבְּלוֹת, הַמַּצּוֹת הַמְשֻׁפְלוֹת הֵן אוֹתָן מַצּוֹת שֶׁהַשֶּׁכֶל מַעִיד עֲלֵיהֶן וּמְבַחֵין בָּהֶן, שְׁאֵלוֹ לֹא נִכְתְּבוּ הֵיךְ הַמְשֻׁפֵּל מוֹצִיא אוֹתָן בְּשִׁכְלוֹ, כְּמַצּוֹת כְּבוֹד אָב וְאֵם, וְהִרְצִיחָהּ, וְהִנְאוּהָ, וְהִגְבִּיחָהּ, וְעִדוֹת שְׁקָר, וְהַגְּזוֹל, וְכִיּוֹצֵא בָּהֶם. הַמַּצּוֹת הַמְקַבְּלוֹת הֵן אוֹתָן מַצּוֹת שְׁלֵא יִשְׁיֵגֻם הָאֵדָם לְעוֹלָם, וְלֹא יִמְצָאֵם בְּשִׁכְלוֹ כְּלָל, אֲבָל הוּא צָרִיף בָּהֶן אֵל הַקְּבִלָּה, כְּמַצּוֹת הַשׁוֹפָר וְהַסֶּפֶה וְהַלּוּב, מַצּוֹת הַיָּבוּם וְהַחֲלִיצָה, וּמַצּוֹת הַשְּׂמִטָּה וְהַיּוֹבֵל, וְהַקְּרָבָנוֹת וְהַכְּלָאִים, וְכִיּוֹצֵא בָּהֶם. וְאֵלוֹ וְאֵלוֹ לְתוֹעֵלַת הַגּוֹף וְהַנַּפְשׁ, יֵשׁ בְּמַשְׁפְּלוֹת תּוֹעֵלַת גּוֹפְנֵי בְקִיּוּם הָעוֹלָם כְּמַשְׁפְּטֵי הָעַמִּים וְכַהֲנֵהְגוּתֵיהֶם, וְכִישׁוּבֵי הָאֲרָצוֹת וְהַמְדִינּוֹת, וּבָהֶן תּוֹעֵלַת הַנַּפְשׁ

גם כן, ויש במקבילות תועלת נפשית, כי התעלה הנפש בהן ותשיג בקיומן חיי העולם הבא, ובהן תועלת הגוף גם כן:

וּבְדִי לְבָאָר שְׂכַל מְצוֹת שְׁבַת־תּוֹרָה יֵשׁ בָּהֶן תּוֹעֵלַת הַגּוּף וְהַנֶּפֶשׁ, הַעֵיד מִשֶּׁה רַבִּינוּ עָלָיו הַשְּׁלוֹם וְאָמַר 'לְטוֹב לָנוּ כָּל הַיָּמִים לְחֵיתָנוּ כִּהְיוֹם הַזֶּה' (דברים ו כד), וּבְכַתִּיב (שם פסוק כח) 'וּצְדָקָה תִּהְיֶה לָנוּ כִּי נִשְׁמַר לַעֲשׂוֹת וְגו' לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵינוּ, בְּאֵר כִּי קִיּוֹם הַמְּצוֹת הוּא כּוֹלֵל שְׁתֵּי תּוֹעֵלוֹת, תּוֹעֵלַת כָּל הַגּוּף בְּעוֹלָם הַזֶּה וְתּוֹעֵלַת הַנֶּפֶשׁ לְעוֹלָם הַבָּא, זֶה שֶׁהַזְּכִיר כְּלָל 'לְטוֹב לָנוּ כָּל הַיָּמִים', וְאַחַר כֵּן הוֹסִיף פְּרוּשׁ כָּל וּפְרָט 'לְחֵיתָנוּ כִּהְיוֹם הַזֶּה' זֶהוּ תּוֹעֵלַת הַגּוּף בְּעוֹלָם הַזֶּה, 'וּצְדָקָה תִּהְיֶה לָנוּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵינוּ' זֶהוּ תּוֹעֵלַת הַנֶּפֶשׁ לְעוֹלָם הַבָּא. וְכֵן בְּאֵר שְׁלֵמָה הַמְּלִיךְ עָלָיו הַשְּׁלוֹם הַעֲנִין הַזֶּה בְּעֶצְמוֹ, הוּא שְׂאֵמַר 'כִּי חַיִּים הֵם לְמַצְאֵיהֶם וְלָכֵל בְּשֵׁרוֹ מִרְפָּא' (משלי ד כב), הָא לְמַדְתָּ שֵׁישׁ בְּכָל הַמְּצוֹת תּוֹעֵלַת הַגּוּף וְהַנֶּפֶשׁ:

וְאִם תִּשְׁאַל וְתֹאמַר מֵאִין לָנוּ מִן הַכְּתוּב שְׂכַל הַחֲכָמוֹת נְכַלּוֹת בַּתּוֹרָה וְנִמְשְׁכוֹת וְיוֹצְאוֹת מִמֶּנָּה, הַנָּה שְׁלֵמָה עָלָיו הַשְּׁלוֹם בְּאֵר זֶה בַּתּוֹרָה רְמַזֵּי דְבָרָיו, וְהוּא אָמַר 'נֶפֶת תִּטְפְּנָה שְׁפֹתוֹתֶיךָ כִּלְה דְּבִשׁ וְחֻלְבַּ תַּחַת לְשׁוֹנֶךָ וְרִיחַ שְׁלֵמַתֶּיךָ פְּרִיחַ לְבָנוֹן' (שׁוֹהַ"ש ד יא), הַמְשִׁיל הַתּוֹרָה לְכֵלָה, וְכִמוֹ שְׁדַרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל (במדבר יב ח) 'וַיְהִי בַיּוֹם כָּלוֹת מִשֶּׁה' (במדבר ז א), כָּלֵת כְּתִיב, בַּיּוֹם שֶׁנִּכְנְסָה כֵּלָה לְחִפְּהָ, וְדַרְשׁוּ עוֹד רַבּוֹתֵינוּ ז"ל (ברכות נז.) אֵל תִּקְרִי מוֹרְשָׁה (דברים לג ד) אֵלָּא 'מְאֻרְשָׁה'. וְלִמְדָךְ שְׁלֵמָה הַמְּלִיךְ עָלָיו הַשְּׁלוֹם בְּכַתּוּב הַזֶּה שְׂכַל הַחֲכָמוֹת הַנִּמְשְׁלוֹת לְנֶפֶת, כֵּן נוֹטְפוֹת מִשְׁפַּתִּי הַכֵּלָה. וְמָה שֶׁהִמְשִׁילָן לְנֶפֶת, לִפִּי שְׂכַל הַחֲכָמוֹת חוּץ מִחֲכָמַת תּוֹרָתָנוּ כֵּן יֵשׁ בָּהֶם תַּעֲרֻכַת וְסִיג, כִּנְפַת הַזֶּה שְׂכוֹלֵל הַדְּבִשׁ וְשִׁעוֹה, אֲבָל חֲכָמַת תּוֹרָתָנוּ הַקְּדוּשָׁה הִיא הַדְּבִשׁ הַגָּמוּר הַנָּקִי מִן הַשִּׁעוֹה וּמִכָּל פְּסֻלָּת, זֶהוּ אָמַר 'דְּבִשׁ וְחֻלְבַּ תַּחַת לְשׁוֹנֶךָ', שֶׁהַדְּבִשׁ וְהַחֻלְבַּ הֵם דְּבָרִים זָכִים נְקִיִּים מֵאִין סִיג, וְכֵן דוּד הַמְּלִיךְ עָלָיו הַשְּׁלוֹם הַמְשִׁיל תּוֹרָתָנוּ לְכֶסֶף צְרוּף שְׂאִין בּוֹ סִיג, הוּא שְׂאֵמַר 'אֲמָרוֹת ה' אֲמָרוֹת טְהוֹרוֹת כֶּסֶף צְרוּף וְגו' (תהלים יב ז). וְלִפִּי שֵׁישׁ בְּחֲכָמוֹת תּוֹרָתָנוּ הַנִּקְיָה וְהַזְּכָה דְּבָרִים נְקִיִּים רַאויִים

לְהַסְתִּירָם, מִפְּנֵי זֶה אָמַר 'תַּחַת לְשׁוֹנֶךָ', כְּלוֹמַר חִיב אַתָּה לְהַעֲלִימָם שְׁלֵא תוֹצִיאֵם מִפִּיךָ, כְּעֲנִין שְׁכַתּוּב (משלי ה יז) 'וַיְהִי לָךְ לְבַדָּךְ וְאִין לְזָרִים אַתָּךְ', וְכֵן דַּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל (פסחים ק"ט.) מֵאִי יִלְמַכְסָה עֵתִיק' (ישעיה כג יח), דְּבָרִים שְׂכַסָּה עֵתִיק יוֹמִין אֵל תִּגְלָם. וְלִקְחָ לְדַגְמָא אַחַת מִמְּצוֹת שֶׁל תּוֹרָה שֶׁהִיא מִן הַדְּבָרִים הַרְאויִים לְהַסְתִּירָם, וְהִיא מְצוֹת צִיצִית, זֶהוּ 'וְרִיחַ שְׁלֵמַתֶּיךָ פְּרִיחַ לְבָנוֹן', וְכִבֵּר יְדַעַתָּ כִּי 'וְרִיחַ' הוּא זְכָרוֹן הַדְּבָר, וְכַעֲנִין שְׁכַתּוּב בְּקַרְבָּנוֹת (ויקרא ו ח) 'אֲזַכְּרֶתָּה רִיחַ נִיחַח', וּבְכַתִּיב בְּצִיצִית (במדבר טו לט) 'וְרִאֲיִתֶם אֹתוֹ וְזִכְרַתֶם', וְאָמַר כִּי זְכָרוֹן אֹתָם הַמְּצוֹת כְּזִכְרוֹן 'לְבָנוֹן', וְהַלְבָּנוֹן הִיא הַחֲכָמָה (ס' הבהיר אות קעח) אֲשֶׁר מְצוֹת צִיצִית רּוֹמְזוֹת אֵלֶיהָ, וְל"ב חוּטִין כְּנָגֵד ל"ב נְתִיבוֹת פְּלִאוֹת חֲכָמָה, וְהֵבֵן זֶה: וְכִבֵּר בְּאֵרוֹ לָנוּ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל מַעֲלַת הַתּוֹרָה וְשְׁלֵמוֹתָהּ וְהִיאֵךְ הִיא כּוֹלֵלַת הַעֲלִיוֹנִים וְהַתַּחְתּוֹנִים, עַד שֶׁהוֹדִיעֵנוּ שְׂאֵלוֹ נִכְתְּבָה הַתּוֹרָה כְּסִדְרָה הִיא אָדָם יְכוֹל לְהַחִיּוֹת בָּהּ אֶת הַמַּתִּים, שְׂכָן אָמַרוּ בְּמִדְרַשׁ תַּלְמִים (ג א) בְּמִזְמוֹר לְדוֹד בְּכִרְחוֹ מִפְּנֵי אֲבִשְׁלוֹם בְּנוֹ' (שם), מֵאִי דְכְּתִיב (איוב כח יג) 'לֹא יֵדַע אֲנוּשׁ עֲרֻכָּה', אָמַר רַבִּי אֱלִיעֶזֶר לֹא נִכְתְּבוּ פְּרֻשׁוֹתֶיהָ שֶׁל תּוֹרָה עַל הַסֵּדֵר, שְׂאֵלְמִלִּי נִכְתְּבוּ עַל הַסֵּדֵר כֵּל מִי שֶׁהוּא קוֹרֵא בָּהֶן הִיא יְכוֹל לְהַחִיּוֹת אֶת הַמַּתִּים וְלַעֲשׂוֹת מוֹפְתִים, לִפְיֶכָךְ נִתְעַלְמוּ סְדוּרֶיהָ שֶׁל תּוֹרָה, וְאָף עַל פִּי שְׁנַתְעַלְמוּ סְדוּרֶיהָ שֶׁל תּוֹרָה גְלוּיִם הֵם לִפְנֵי הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, שְׂנַאֲמַר (ישעיה מד ז) 'וַיְמִי כְמוֹנִי יִקְרָא וַיִּגְדֶּה וַיַּעֲרֹכָה לִי מִשׁוּמֵי עִם עוֹלָם וְאֲתִיּוֹת וְאֲשֶׁר תְּבַאֲנָה יִגְדוּ לְמוֹ', עַד כָּאן. וְעַתָּה שְׁלֵא נִכְתְּבָה כְּסִדְרָה, זוֹכָה אָדָם בָּהּ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, שְׂכָן אָמַר שְׁלֵמָה הַמְּלִיךְ עָלָיו הַשְּׁלוֹם (משלי ג טז) 'אַרְךָ יָמִים בְּיַמִּינָהּ וּבִשְׂמֹאלָהּ עֵשֶׂר וְכַבּוֹד', קָרָא הָעוֹלָם הַבָּא 'יְמִין' כִּי שֵׁם הוּא זוֹכָה לְאַרְיכוֹת הַיָּמִים לְנֻצַח, לִפִּי שֶׁהוּא עוֹלָם שְׂכָלוֹ יְמִין עוֹלָם שְׂכָלוֹ אֲרֶךְ, וְקָרָא הָעוֹלָם הַזֶּה 'שְׂמֹאל' וְהַזְּכִיר עַל מַעֲלָתוֹ 'עֵשֶׂר וְכַבּוֹד', כִּי כֶּשֶׁם שֶׁהָעֵשֶׂר וְהַכְּבוֹד הִכְנֶה אֵל הָאָדָם בְּעוֹלָם הַזֶּה לְקַבֵּל הַמְשָׁכְלוֹת, כֵּן הָעוֹלָם הַזֶּה הִכְנֶה לְקַנּוֹת בּוֹ חַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא, וְלִמְדָךְ שְׁלֵמָה הַמְּלִיךְ עָלָיו הַשְּׁלוֹם בְּכַתּוּב זֶה כִּי הָעוֹלָם הַבָּא יֵשׁ בּוֹ אַרְיכוֹת יָמִים לְעוֹלָמִים, וְהָעוֹלָם הַזֶּה הִכְנֶה אֵלָיו.

וְדַבֵּר יְדוּעַ כִּי מִשֶּׁה רַבְּנוּ עָלָיו הַשְּׁלוֹם אֲדוֹן כָּל הַנְּבִיאִים כָּל מֵה שֶׁיִּדְעַע וְהַשִּׁיג בְּשַׁעֲרֵי הַבֵּינָה הַכֹּל יָדַע וְהַשִּׁיג מִן הַתּוֹרָה בְּזִמְנָא אַרְבַּעִים יוֹם וְאַרְבַּעִים לַיְלָה שֶׁעָמַד בְּהַר, גַּם הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה יָדוּעַ וּמִפְּרֶסֶם שֶׁהִיְתָה חֲכָמְתוֹ רַחֲבָה מִנֵּי יָם, וְהַפְּתוּב הַעֵיד עָלָיו (מלכים א' ה' יא) 'וַיַּחֲכֶם מִכָּל הָאָדָם', וְאִין סָפֵק כִּי מִתּוֹךְ הַתּוֹרָה לְמַד הַכֹּל, וְחֲכָמֵי הָאָמֶת הַעֵידוּ עַל מַעֲלָתוֹ הַגְּדוֹלָה וְהַנְּשֹׂאָה שֶׁעָלָה אֵלָיָה מִתּוֹךְ חֲכָמַת הַתּוֹרָה, וְהוּא שְׁאֲמָרוּ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל (מגילה יא:) שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ עַל הָעֲלִיּוֹנִים וְעַל הַתַּחְתּוֹנִים, שְׁנֵאמַר (דה"א כט כג) 'וַיֵּשֶׁב שְׁלֹמֹה עַל פֶּסֶא ה' לְמֶלֶךְ':

וַיֵּשֶׁב לֶךְ לְהַתְּעוֹרֵר בְּכָאן מִדּוּעַ קָרָא הַפְּתוּב פֶּסֶא שְׁלֹמֹה 'פֶּסֶא הַשֵּׁם', וְהֵיאֵךְ יָכוֹל הַפְּתוּב לְהַמְשִׁיל פֶּסֶא חוֹל לְכֶסֶא קִדְשׁ. אֲבָל הָעֲנִיָּן כִּי פֶסֶא שְׁלֹמֹה הוּא דְגָמָא, וְרַבּוֹתֵינוּ ז"ל חֲכָמֵי הָאָמֶת יוֹדְעֵי הַצְּפוּנוֹת אֲשֶׁר דְּבָרֵיהֶם פְּדָרְבוֹנוֹת הַבִּיאוּ עַל זֶה מֵאֲמַר מְעוֹרֵר נִפְלָא, רִיחוּ פְּשָׁמֵן הַטּוֹב מוֹרֵק, מֵאֲמַר מֵאִיר עֵינֵי הַשְּׁכָל וּמִבְּהִיק פְּבָרֵק, וְהוּא מִן הַמֵּאֲמָרִים אֲשֶׁר פְּזָרוּם בְּסַפְרֵיהֶם גְּנוּזוּם וְהַצְּפִינוּם בְּמִדְרָשֵׁיהֶם, וְהוּא שְׁאֲמָרוּ (ראה סודי רויא ח"ב הל' הכסא, מדרש אבא גוריון פ"א ד"ה כשבת) תַּנִּי רַבִּי חֵיָא מֶלֶךְ עוֹלָה תַּשְׁעִים, מְלַמֵּד שְׁאִין כְּבוֹדוֹ שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שׁוֹרָה בְּפָחוֹת מִתַּשְׁעִים אֵלָף רַבְבוֹת מִלְּאֲכָים, וְהַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה תַּשְׁעִים אֵלָף כֶּסֶאֹת לְפָנָיו, תַּשְׁעִים אֵלָף קַתְדֵרֵי זָהָב הָיוּ לוֹ סְבִיב הַפֶּסֶא, וְשֵׁם יוֹשְׁבֵים הַחֲכָמִים וְתַלְמִידֵיהֶם פָּחוֹת וּסְגָנִים כַּהֲנִים וְלוֹיִם, וְשׁוֹבְעִים קַתְדֵרָאוֹת כְּנֶגֶד הַפֶּסֶא לְשׁוֹבְעִים סְנֵהֲדָרִין, וְשִׁתֵּי קַתְדֵרָאוֹת נִגְדוּ אַחַת לְגַד הַחוּזָה וְאַחַת לְנִתָּן הַנְּבִיא, וְכֶסֶא אֶחָד לְיַמִּינוֹ לְבַת שְׁבַע אֲמוֹ, עַד כְּאֵן. כָּל הַקַּתְדֵרָאוֹת הָאֵלוּ, הַתַּשְׁעִים אֵלָף, וְהַשְּׁבַעִים, וְהַשְּׁתִּים, וְהָאֶחָד, הַכֹּל דְּגָמָא. וְמֵה שֶׁחֲלַק הַמֵּאֲמַר הַזֶּה בְּלִשׁוֹן קַתְדֵרָא וְלִשׁוֹן פֶּסֶא וְלֹא הִזְכִּיר אֶת כָּל בְּשֵׁם קַתְדֵרָא אוֹ לְכָל בְּשֵׁם פֶּסֶא, הַכֹּל לְעֲנִין מְכוּן. וְכֵן מֵה שֶׁכָּתוּב בְּכֶסֶא שְׁלֹמֹה (מלכים א' י' יט) 'וַיִּדַּת מִזָּה וּמִזָּה אֶל מְקוֹם הַשְּׁבַת וּשְׁנַיִם אֲרִיּוֹת עִמָּדִים אֲצֵל הַיְדוֹת', וְכָתוּב (שם פסוק כ) 'וּשְׁנַיִם עֶשֶׂר אֲרִיִּים עִמָּדִים שֵׁם עַל שֵׁשׁ הַמַּעֲלוֹת מִזָּה וּמִזָּה לֹא נַעֲשָׂה כֵן לְכָל מַמְלָכוֹת, הַיְדוֹת אֲשֶׁר לְכֶסֶא, וּשְׁנַיִם עֶשֶׂר אֲרִיִּים הַכֹּל דְּגָמָא, הַיְדוֹת הֵן הַמִּדּוֹת שֶׁבָּהֶן נִבְרָא הָעוֹלָם, כְּעֲנִין שֶׁכָּתוּב (ישעיה מח יא) 'אָף יְדֵי יְסֻדָּה

אֶרֶץ וַיִּמְיֵנִי טַפְחָה שְׁמַיִם', וּשְׁנַיִם הָאֲרִיּוֹת שְׁנֵי הַשָּׂרִים הָאֲדִירִים הַנּוֹדְעִים בְּשִׁמּוֹתֵיהֶן, אֶחָד לְיָמִין וְאֶחָד לְשִׁמְאֵל, וְזֶהוּ שְׁאֲמַר אֲצֵל הַיְדוֹת 'וּשְׁנַיִם עֶשֶׂר אֲרִיִּים', שְׁנַיִם עֶשֶׂר מְנַהֲיָיִם מְקִיפִים אֶת הַפֶּסֶא, שְׁלֹשָׁה לְכָל רוּחַ וְרוּחַ מֵאַרְבַּע רוּחוֹת הָעוֹלָם, כִּי כֵן סְדוּר הַדְּגָלִים בְּמִדְבַּר שֶׁהָיוּ מְקִיפִים אֶת הָאָרוֹן, וּמִפְּנֵי זֶה הָיָה רְאוּי לְהַקְרִיא פֶּסֶא שְׁלֹמֹה 'פֶּסֶא ה''. וּמֵאִין יָדַע שְׁלֹמֹה תַּכְסִּיסִי רֵם וּמִתְנַשֵּׂא וְהַדּוּרֵי הַשְּׂרָרָה הַעֲצוּמָה וְהַמַּעֲלָה הַנִּפְלְאָה וְהַרְמָה אֲשֶׁר בְּכֶסֶא הַכְּבוֹד, עַד שֶׁעָשָׂה בְּדַגְמַתּוֹ פֶּסֶא שְׁלֹא נַעֲשָׂה כֵן לְכָל הַמַּמְלָכוֹת, כָּל זֶה יָדַע וְהַשִּׁיג בְּחֲכָמַת הַתּוֹרָה. וּמֵאִין תְּבֵא לוֹ הַמַּלְכוּת לְהִיּוֹת מוֹלֵךְ בְּעֲלִיּוֹנִים, אֵלָּא מִתּוֹךְ חֲכָמַת הַתּוֹרָה שֶׁהִיא מִן הָעֲלִיּוֹנִים:

וּמִצִּיּוֹן שֶׁמִּתּוֹךְ חֲכָמְתוֹ הַגְּדוֹלָה שֶׁלְמַד מִן הַתּוֹרָה חֲבֵר שְׁלֹשָׁה סְפָרִים וְהֵם, מְשָׁלִי, וְשִׁיר הַשִּׁירִים, וְקַהֲלַת, וְהוּא אֲמָרוּ (מלכים א' ה' יא) 'וַיַּחֲכֶם מִכָּל הָאָדָם מֵאִתָּן הָאֲזֹרָחִי וְהַיִּמִּין וְכָלכָּל וְדָרְדַע בְּנֵי מַחֹל', וְכָתוּב (שם פסוק יב) 'וַיִּדְבַּר שְׁלֹשַׁת אֲלָפִים מְשָׁל וַיְהִי שִׁירוֹ חֲמִשָּׁה וְאֵלֶף', וְכָתוּב (שם פסוק יג) 'וַיִּדְבַּר עַל הַעֲצִים מִן הָאֲרֹז אֲשֶׁר בְּלִבְנוֹן וְעַד הָאֲזוּב אֲשֶׁר יֵצֵא בְּקִיר וַיִּדְבַּר עַל הַבְּהֵמָה וְעַל הָעוֹף וְעַל הָרֶמֶשׂ וְעַל הַדְּגָיִם, הַפְּתוּבִים הָאֵלוּ מְבֹאָרִים שֶׁפַּע הַחֲכָמָה אֲשֶׁר לְשְׁלֹמֹה שֶׁכָּלל אוֹתָהּ בְּשִׁלְשָׁה חֲבוּרִים אֵלֶּה, וְזֶהוּ שְׁאֲמַר יוֹדְבֵר שְׁלֹשַׁת אֲלָפִים מְשָׁל':

וּנְרָאָה לִי כִּי 'אֲלָפִים' מְלִשׁוֹן לְמוֹד הַחֲכָמָה, כְּעֲנִין שֶׁכָּתוּב (איוב לג לג) 'וְאֵאֱלֹפֶךָ חֲכָמָה', וַיְהִי 'שְׁלֹשַׁת אֲלָפִים' כְּאֵלוּ אֲמַר שְׁלֹשַׁת חֲבוּרִים, וְרָמַז אוֹתָם בְּשֵׁמָם, הָאֶחָד מְשָׁלִי, וְהַשְּׁנַיִ שִׁיר הַשִּׁירִים, הוּא שְׁאֲמַר 'וַיְהִי שִׁירוֹ' רָמַז לְשִׁיר הַשִּׁירִים, וְהַזְכִּיר 'חֲמִשָּׁה וְאֵלֶף', אוֹת אֵלֶף מְשָׁשׁ, וְהַפְּנִיָּה כִּי יְסוּד שִׁיר הַשִּׁירִים מְחַבֵּר עַל יְסוּד ה"א הָאֲחֵרוֹנָה שֶׁבְּשֵׁם הוּי"ה הַנִּקְרָאָת 'כָּל', וְעַל כֵּן יִקְרָאָנָה תְּמִיד 'אַחַתִּי כָּלָה' (שׁו"ת ד' ט) שֶׁהָיָה מֵלֵת 'כָּלָה' כּוֹלֵלֵת שְׁנֵיהֶם, מֵלֵת כָּל וְה"א בְּאַחֲרוֹנָה. וְכִשְׁאֲמַר 'וַיְהִי שִׁירוֹ חֲמִשָּׁה וְאֵלֶף', בְּאֵר כִּי הָיָה יְסוּד שִׁירוֹ וְעִקְרוֹ ה"א. 'וַיִּדְבַּר עַל הַעֲצִים מִן הָאֲרֹז אֲשֶׁר בְּלִבְנוֹן', זֶה סֵפֶר קַהֲלַת הַמִּיּוֹסַד עַל חֲכָמַת הַטְּבַע. וְהַסְתַּפֵּל אֵיךְ נִשְׁתַּמֵּשׁ בְּכָל הַחֲבוּרִים בְּלִשׁוֹן

וַיִּדְבֹר, וּבְחִבּוּר שִׁיר הַשִּׁירִים שֶׁהוּא קָדַשׁ קָדָשִׁים נִשְׁתַּמֵּשׁ בוֹ בְּלִשׁוֹן הַהוֹיָה וְאָמַר וַיְהִי שִׁירוֹ, לְפִי שֶׁהוּא מְחַבֵּר עַל יְסוּד הַהוֹיָה:

וּמִמַּעֲלוֹת הַתּוֹרָה מַה שֶׁנִּבְרָאת קִדְּם שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם (פסחים נד.), וְכֵן דָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ

וְ"ל (תנחומא א) הִיְתָה הַתּוֹרָה כְּתוּבָה לְפָנָיו בְּאֵשׁ שְׁחֹרָה עַל גְּבִי אֵשׁ לְבָנָה. וְזוֹ אַחַת מִן הַפְּנוּנוֹת

שֶׁבְּבְרַאשִׁית (פסוק א) שֶׁהִתְחִילָה תּוֹרָה בְּאוֹת בֵּי"ת, כְּלוֹמַר שְׁנֵי אֲלָפִים שֶׁהוּא רֵאשִׁית. וְלוֹלִי שֶׁהִדְבֵּר

כֵּן וְהָיָה מִשֶּׁה רַבְּנוּ עָלָיו הַשְּׁלוֹם כּוֹתֵב כְּמַעֲתִיק מִסְפֵּר קִדְמוֹן, הִיָּה רְאוּי שִׁיאֲמַר בְּתַחֲלֵת הַתּוֹרָה

וַיִּדְבֹר אֱלֹהִים אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֶל מֹשֶׁה, וְעַל כֵּן הִתְחִיל בְּמַה שֶׁהִתְחִיל. וְדָרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ וְ"ל

(תנחומא ישן יא) אָמַר רַבִּי יִצְחָק לֹא הָיָה צְרִיף לְהִתְחִיל הַתּוֹרָה בְּרֵאשִׁית בְּרֵא' (פסוק א) אֶלֶּא מִ'הַחֹדֶשׁ הַזֶּה

לְכֶם' (שמות יב ב) לְפִי שֶׁהוּא מְצוּה רֵאשׁוֹנָה שֶׁנִּצְטַוּוּ בָּהּ יִשְׂרָאֵל, וּמִפְּנֵי מַה פִּתַּח בְּבְרַאשִׁית, מִשּׁוֹם

'כַּח מַעֲשׂוֹ הַגִּיד לְעַמּוֹ' (תהלים קיא ו). וְהַכְּפֹנָה לּוֹמַר, כִּי כִּיּוֹן שֶׁהַמְּצוּוֹת הֵם עֶקֶר הַתּוֹרָה לֹא הָיָה רְאוּי

לְהִיּוֹת פִּתַּח דְּבָרֶיהָ שֶׁל תּוֹרָה כִּי אִם בְּמַצּוּה, וּמַה לָּנוּ לְסַפּוֹר חֲדוּשׁ הָעוֹלָם, הִיָּה אֲפָשֶׁר שִׁיְהִיָּה הַעֲנִין

מְסוּר לְקַבְּלַת יִשְׂרָאֵל וְשִׁלָּא יִכְתֹּב בְּסִפֵּר הַתּוֹרָה, וְהִיְתָה הַתְּשׁוּבָה מִשּׁוֹם 'כַּח מַעֲשׂוֹ הַגִּיד לְעַמּוֹ',

כְּלוֹמַר הַמְּשִׁיף לָנוּ כַּח מַעֲשׂוֹ שֶׁהִתְפָּרַס מְלֻכוֹתָיו מִצַּד דְּרָכָיו וּפְעֻלוֹתָיו מִמֶּשׁ שֶׁחֲדָשׁ וְהַמְּצִיא מֵאִין

הַנְּמַצְאִים כְּלָם, לֹא רָצָה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שִׁיְהִיָּה הַעֲנִין הַגְּדוֹל הַזֶּה מְסוּר בְּיַד הַקְּבֻלָּה, רַק שֶׁתַּעֲבִיד

עָלָיו הַתּוֹרָה, כִּי מִתּוֹךְ אֱמוּנַת חֲדוּשׁ הָעוֹלָם יִשְׁיַג הָאָדָם יְדִיעַת ה' יִתְבָּרַךְ מִצַּד דְּרָכָיו וּפְעֻלוֹתָיו, וְזֹאת

הִיא הַשְּׂגָה הַפְּרֻטִית הַאֲפָשֶׁרִית, כִּי הַהִשְׁגָּה מִצַּד עֲצָמוֹ וּמַהוּתוֹ נִמְנַעַת הִיא, לְפִי שֶׁעֲנִינוּ נִסְתַּר

וְנִעְלָם אַף מִן הַמַּלְאָכִים:

וְהַעֲנִין הַגְּדוֹל הַזֶּה נִכְלָל בְּפִסּוּק אֶחָד מִסְפָּר מִשְׁלֵי, וְהוּא זֶה (משלי כה ב), 'כִּבְד אֱלֹהִים

הַסֵּתֵר דְּבָר וּכְבֹד מְלָכִים חֲקַר דְּבָר', שְׁלֵמָה הַמְּלָךְ עָלָיו הַשְּׁלוֹם גְּלָה לָנוּ בְּזֶה עַל יְדִיעַת ה' יִתְבָּרַךְ

שֶׁהוּא שְׁנֵי חֻלְקִים נִמְנָע וְאֲפָשֶׁר, הַנְּמַנָּע הוּא הַחֲקִירָה עַל הַשְּׂגָתוֹ מִצַּד עֲצָמוֹ וּמַהוּתוֹ, וְעַל זֶה

אָמַר הַסֵּתֵר דְּבָר, הַאֲפָשֶׁר הוּא חֲקִירַת מְלֻכוֹתָיו מִצַּד דְּרָכָיו וּפְעֻלוֹתָיו, וְעַל זֶה אָמַר וּכְבֹד מְלָכִים

חֲקַר דְּבָר'. וְהַפְּתוּב הַזֶּה דְּבַק עִם הַפְּתוּב שֶׁאֲחֲרָיו (שם פסוק ג) 'שָׁמַיִם לְרוּם וְאַרְצַן לְעַמְּק' שֶׁהֵם כָּלֵל

הַמְּצִיאוֹת, וְהוֹדִיעֵנוּ בְּזֶה כִּי הַחֲקִירָה הַזֹּאת הַאֲפָשֶׁרִית הִיא 'שָׁמַיִם לְרוּם וְאַרְצַן לְעַמְּק' שֶׁהֵם

כָּלֵל הַמְּצִיאוֹת כְּלוּ, כִּי מֵלֵת 'שָׁמַיִם' כּוֹלֵלֵת הַגְּלֻגְלִים, וּמֵלֵת 'לְרוּם' כּוֹלֵלֵת הַמַּלְאָכִים שֶׁהֵם

לְמַעַלָּה מֵהֵם, וְאַרְצַן לְעַמְּק' כּוֹלֵל כָּל נִבְרָאֵי הָעוֹלָם הַשְּׁפֵל, הַיְבֻשָּׁה וְהַיָּם עַד מַעֲמָקֵי תְּהוֹמוֹת. וְלֵב

מְלָכִים אִין חֲקַר' (שם) פִּנְגַּד הַחֻלְק הָרֵאשׁוֹן הַנְּמַנָּע שֶׁעָלָיו הַזְּכִיר 'הַסֵּתֵר דְּבָר'. וְהַזְּכִיר 'לֵב מְלָכִים', כִּי

עֲצָם הַשֵּׁם הַנְּסֻתָּר אִין לְחֲקַר עָלָיו, כִּי זֶה מִן הַנְּמַנָּע, וְכַעֲנִין שֶׁנֶּאֱמַר לְאִיּוֹב (איוב יא ז) 'הַחֲקַר אֱלוֹהִים

תִּמְצָא אִם עַד תִּכְלִית שְׂדֵי תִמְצָא'. וְהִנֵּה מֹשֶׁה רַבְּנוּ עָלָיו הַשְּׁלוֹם שֶׁאֵל שְׁתִּים אֵלֶּה, 'הוֹדַעְנִי נָא

אֶת דְּרָכֶךָ' (שמות לג יג) הוּא הַחֻלְק הַאֲפָשֶׁר, וְהוֹשֵׁב בְּזֶה 'אֲנִי אֲעַבִּיר כָּל טוֹבִי עַל פְּנֶיךָ' (שם פסוק ט).

'הָרֵאֲנִי נָא אֶת כְּבֹדֶךָ' (שם פסוק יח) הוּא הַחֻלְק הַנְּמַנָּע, וְהוֹשֵׁב בְּזֶה 'לֹא תוּכַל לְרַאֲתַת אֶת פְּנֵי' (שם

פסוק כ):

וְהִנֵּה שְׁתִּים אֵלֶּה, כְּשֵׁם שֶׁחִיב אָדָם וּמְצוּה עָלָיו לְהַמְנַע מִחֲקַר הַחֻלְק הַנְּמַנָּע, כֵּן מְצוּה

וְחֻבָּה עָלָיו לְדַרֵּשׁ וְלַחֲקַר עַל הַחֻלְק הַאֲפָשֶׁר, כִּי בְּזֶה יִתְרַצָּה עֶבֶד אֶל אֲדוֹנָיו וְנִדְּעוּ מִתּוֹךְ פְּעֻלוֹתָיו,

וְעַל כֵּן חִיְבָה הַחֲכָמָה שֶׁתְּחִיל הַתּוֹרָה בְּחֲדוּשׁ הָעוֹלָם לְהַגִּיד לְעַמּוֹ כַּח מַעֲשׂוֹ. וּמִפְּנֵי שֶׁכָּל שְׂרָשֵׁי

הָאֱמוּנָה נִסְמָכִים וְנִשְׁעָנִים עַל אֱמוּנַת הַחֲדוּשׁ, כִּי הַחֲדוּשׁ מוֹפֵת עַל הַהִשְׁגָּחָה, וְהַהִשְׁגָּחָה מוֹפֵת גְּדוֹל

עַל הַנְּבוּאָה וְעַל אֱמֻתָּה עֲנֵשׁ וְשֹׁכֵר. וְכָל הָעֹקְרִים הַגְּדוֹלִים הָאֵלֶּה מִתְבָּאֲרִים מִן הַפְּרָשָׁה הַזֹּאת,

הוֹדַיעֵנוּ תַּחֲלָה כִּי הָעוֹלָם מְחֻדָּשׁ נִבְרָא יֵשׁ מֵאִין, אַחַר שֶׁהָיָה רֵאשִׁיתוֹ תְּהוֹ וְכֵהוּ בְּרֵא כָּל הַנְּמַצְאִים

בְּשִׁשָּׁה יָמִים, וּבְשִׁשִּׁי בְּרֵא אָדָם, וְהַשְּׂגִיחַ עָלָיו בְּשִׁלְשָׁה עֲנִינִים, בְּבְרִיאָה, וּבִיצִירָה, וּבְעֵשִׂיָּה, וְצוּה

עָלָיו בְּמַצּוֹת עֲשֵׂה וּבְמַצּוֹת לֹא תַעֲשֵׂה, וְכָל זֶה עֲדוּת וּמוֹפֵת גְּמוּר עַל הַהִשְׁגָּחָה וְעַל הַנְּבוּאָה, כִּי

יְדַבֵּר ה' אֶת הָאָדָם, וְיִצְוֵה עָלָיו לַעֲשׂוֹת מַה שִׁיְרָצֵנוּ, וְיִמְנַע מִמֶּנּוּ מַה שִׁיְרַחֲקֵנוּ. וְעַם זֶה נִתְבָּאֵר

הַשֹּׁכֵר וְהָעֲנֵשׁ לְצַדִּיק וְלְרָשָׁע, נִתְבָּאֵר הַשֹּׁכֵר שֶׁהִנִּיחוֹ בְּגֵן עֵדֵן בְּהִיּוֹתוֹ זִכְאִי בְּאָמְרוֹ (להלן ב ט)

וַיִּנְחָהוּ בְּגֵן עֵדֵן, וְנִתְבָּאֵר הָעֲנֵשׁ בְּחֻטְאוֹ שֶׁגָּרַשׁ

אותו מָשֶׁם, הוא שְׁנֵאמַר (להלן ג כד) 'וַיִּגְרַשׁ אֶת הָאָדָם', וגם נִתְבָּאָר הַעֲנֵשׁ לְקִיָּן עַל הַרְצִיחָה (להלן ד יא-יב), וְהִשְׁכַּר לַחֲנוּף שֶׁהִתְהַלֵּף עִם הָאֱלֹהִים (להלן ה כח), גַּם עֲנֵשׁ אֲנָשֵׁי דוֹר הַמַּבּוּל עַל מַעֲשֵׂה הַזְנוּת, וְהוּא שֶׁהִבִּיא עֲלֵיהֶם הַמַּבּוּל (להלן ז י'), וְהִשְׁכַּר לְנַח הַצִּדִּיק אֲשֶׁר מָצָא חַן בְּעֵינֵי ה' (להלן ח ח) וְנִצַּל (להלן ז א). הָא לְמִדַּת שֶׁכָּל הַעֲקָרִים הַעֲצוּמִים הָאֵלֶּה נִמְשָׁכִים מֵאֲמוּנַת חֲדוּשׁ הָעוֹלָם, וְכָל הַתּוֹרָה כְּלָה מִיִּסְדַּת וּבְנוּיָה עֲלֵיהֶם, וְכָל אֶחָד וְאֶחָד מְחַיֵּב אֶת חֲבֵרוֹ, חֲדוּשׁ הָעוֹלָם מְחַיֵּב הַשְּׁגָחָה, וְהַשְּׁגָחָה מְחַיֵּב הַעֲנֵשׁ וְהִשְׁכַּר, וּמְחַיֵּב אֶת הַנְּבוּאָה, וּמְתוֹרֵף הַנְּבוּאָה תְּבֵא הַתּוֹרָה, וְאִם כֵּן מְכַרַח הִיָּה לְהַתְחִיל הַתּוֹרָה בְּחֲדוּשׁ הָעוֹלָם, וְזֶהוּ שִׁכְתוּב (בראשית א א) 'בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ':

א (א) בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ:

בְּרֵאשִׁית. עַל דֶּרֶךְ הַפְּשֵׁט מִלַּת בְּרֵאשִׁית כְּאִלּוּ אָמַר 'בְּרֵאשִׁינָה', וּמָה שֶׁלֹּא אָמַר 'בְּרֵאשִׁינָה', מִפְּנֵי שֶׁמִּלַּת בְּרֵאשִׁית כּוֹלֶלֶת טַעְמִים גְּדוּלִים וְעֲצוּמִים רַבִּים וְנִכְבְּדִים, מָה שֶׁלֹּא תְּכַלֵּל מִלַּת 'בְּרֵאשִׁינָה':

וַעֲלֵ דַעַת רַש"י (ד"ה בראשית ברא) מִלַּת בְּרֵאשִׁית סְמוּכָה, וְכֵן כָּל בְּרֵאשִׁית שֶׁבִּמְקָרָא, וְלֹא נִבְרָא בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן רַק הָאוֹר בְּלִבְדוּ, וְשַׁעוֹר הַכְּתוּב בְּרֵאשִׁית בְּרִית הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ, וְהָאָרֶץ הִיָּתָה תְּהוּ וּבְהוּ' (פסוק ב) 'וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר' (פסוק ג), וְהַכֹּל נִמְשָׁךְ אַחֲרֵי הָאוֹר. וְאָמַר כִּי הוּא כְּמוֹ תְּחִלַּת דְּבַר ה' בְּהוֹשֵׁעַ וַיֹּאמֶר ה' אֵל הוֹשֵׁעַ' (הושע א ב). וְדַעַת ז"ל, שֶׁאִם הִיָּתָה כּוֹנֵנַת הַכְּתוּב שֶׁנִּבְרָאוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן, הִיָּה לוֹ לְכַתֵּב 'בְּרֵאשִׁינָה':

אָבֵל הַעֲקָר הוּא שֶׁהִיא מְלָה בְּפָנֵי עֲצוּמָה, אֵינְנָה סְמוּכָה, וְהִיא כְּאִלּוּ אָמַר 'בְּרֵאשִׁינָה', וְהָעַד עַל זֶה טַעַם הַמְּלָה. וְעִנְיָן הַפְּרָשָׁה, כִּי הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ עִם תּוֹלְדוּתֵיהֶם נִבְרָאוּ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן מֵאֵין גְּמוּר וּמֵאֵפִיסָה מְחֻלָּטָה, וְכֵן מַעִיד לְשׁוֹן בְּרֵאשִׁית שֶׁהוּא לְשׁוֹן הוֹצָאָה יֵשׁ מֵאֵין. וְזֶהוּ דַעַת רַבִּי נַחֲמִיָּה שֶׁבַּיּוֹם רִאשׁוֹן נִבְרָא כָּל הָעוֹלָם, שֶׁכֵּן אָמַרוּ בַּמְדְּרָשׁ (ראו תנחומא ישן א), רַבִּי יְהוּדָה וְרַבִּי נַחֲמִיָּה, רַבִּי יְהוּדָה אָמַר בְּשִׁשָּׁה יָמִים נִבְרָא כָּל הָעוֹלָם,

שֶׁכֵּן כְּתוּב בַּמַּעֲשֵׂה שֶׁל כָּל יוֹם וַיּוֹם וַיְהִי כֵן. רַבִּי נַחֲמִיָּה אָמַר בַּיּוֹם רִאשׁוֹן נִבְרָא כָּל הָעוֹלָם, שֶׁכֵּן כְּתוּב (פסוק כד) 'תּוֹצֵא הָאָרֶץ', דְּבַר שֶׁהוּא פְּקוּד וּמוֹכֵן בִּידֵה מִבְּרֵאשִׁית, מִשָּׁל לְמָה הַדְּבַר דּוּמָה, לְאָדָם שֶׁזָּרַע שִׁשָּׁה שְׁעוּרִים בְּכַת אַחַת, זֶה יֵצֵא בַּיּוֹם רִאשׁוֹן וְזֶה בְּשֵׁנֵי וְזֶה בְּשִׁלִּישֵׁי, וְכֵן כָּלֵם. וּבִאֹר דַּעַת רַבִּי נַחֲמִיָּה בַּמְּשָׁל הַזֶּה, כִּי הַחֲמֹר שֶׁמִּמֶּנּוּ הִיָּה הַכֹּל, נִבְרָא בַּיּוֹם רִאשׁוֹן, וְאַחֲרַיִן נִבְרָאוּ כָּל הַנְּבִרָאִים בְּשִׁשָּׁה יָמִים מְחֻלְקֵי הַחֲמֹר, כָּל אֶחָד וְאֶחָד בַּיּוֹמוֹ, וְזֶהוּ שִׁכְתוּב (תהלים לג ט) 'כִּי הוּא אָמַר וַיְהִי', בְּאֵר כִּי הַכֹּל הִיָּה בְּאֵמִירָה וּבְהִיָּה אַחַת, וְאַחֲרַיִן כֵּן צִוָּה דְּבַר יוֹם בַּיּוֹמוֹ וְהַעֲמִיד הַדְּבָרִים וְהוֹצִיאֵם לַפְּעַל:

אֱלֹהִים. עַל דֶּרֶךְ הַפְּשֵׁט לְשׁוֹן אֱלֹהוּת, וּפְרוּשׁוֹ בְּעַל הַפְּחוּת כָּלֵם, וּמָזָה הַטַּעַם לֹא אָמַר 'אֵל' וְלֹא 'אֱלֹהִי' כִּי אִם אֱלֹהִים בְּלִשׁוֹן רַבִּים, וְכֵן 'אֱלֹהִים קְדָשִׁים הוּא' (יהושע כד יט), כִּי הוּא כּוֹלֵל הַקְּדוּשׁוֹת כָּלֵם (ראו ירושלמי ברכות פ"ט ה"א), וְכֵן דֶּרֶךְ הַלְּשׁוֹן בְּמִמְשָׁלַת הַשְּׁפָלִים, 'אֲדָנִים קָשָׁה' (ישעיה יט ד), בְּלִשׁוֹן רַבִּים, וְזֶה לְגַדְל מַעְלוֹת הָאָדוֹן וְלְרַבּוּי מִיָּנִי הַמְּמַשְׁלָה שֵׁיֵשׁ לוֹ, וְזֶה בְּכַשֶּׁר וְדָם, אֵף כִּי בַּה' יִתְבָּרַךְ אֲשֶׁר מִיָּנִי הַמְּמַשְׁלָה שָׁלוּ אֵין לָהֶם מְסַפֵּר, וְכָל הַמּוֹשְׁלִים אֵין מְמַשְׁלָתֶם רַק מִמֶּנּוּ, וְהוּא אֶחָד וְכַחוּתָיו רַבִּים. וְכֵן מְנַהֵג הַלְּשׁוֹן בְּשָׂאֵר הַמְּלוֹת, 'לֵיל שְׁמַרְיָם הוּא' (שמות יב מב), 'יוֹם כְּפָרִים הוּא' (ויקרא כג כח). וְעוֹד יֵשׁ לְפָרֵשׁ, כִּי נִקְרָא אֱלֹהִים בְּכַרְיָאֵת הָעוֹלָם לְפִי שֶׁבְּרָא עוֹלָמוֹ בְּחֻכְמָה וּבְחֻבּוּנָה, הוּא שִׁכְתוּב (משלי ג ט) 'ה' בְּחֻכְמָה יִסַּד אָרֶץ כּוֹנֵן שָׁמַיִם בְּחֻבּוּנָה':

וַעֲלֵ דֶרֶךְ הַמְדְּרָשׁ הַשֵּׁם הַזֶּה עֲנִינּוּ שׁוֹפֵט (מכילתא בשלח מס' דויהי ד), וְזֶהוּ שִׁכְתוּב (שמות כב כז) 'אֱלֹהִים לֹא תִקְלָל' וְתַרְגָּם אוּנְקְלוֹס 'דִּינָא', וּפְסוּק מְלֵא הוּא (תהלים עה ח) 'כִּי אֱלֹהִים שִׁפֵּט זֶה יִשְׁפִּיל וְזֶה יָרִים', וְנִקְרָא כְּכֵן בְּשֵׁם הַזֶּה עַל שֵׁם שֶׁבְּרָא הָעוֹלָם בְּמִדַּת הַדִּין (ראו ב"ר יב טו):

וַעֲלֵ דֶרֶךְ הַקְּבָלָה הַשֵּׁם הַזֶּה שְׁתֵּי מְלוֹת הֵם 'אֵל הֵם', וְהִנֵּה הִנֵּה פְרוּשׁ הַיּוֹד, 'וְזָכַר אֶת בּוֹרְאֵיךְ' (קהלת יב א) מְלֵא בַּיּוֹד, וְהַמְשָׁכִיל יְבִינִי: אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ. מִלַּת אֶת כְּכֵל מְקוֹם לְרַבּוּת (ראו פסחים כב:). וַעֲלֵ דֶרֶךְ הַפְּשֵׁט כְּאוֹ

וְהַזְכִּיר הַפְּתוּב אַרְבַּע יְסוּדוֹת שֵׁשׁ בְּצוּרָה זו, וְהֵם, אֵשׁ וְרוּחַ וְהַמַּיִם וְהָעֶפֶר, וּמִלַּת הָאָרֶץ כּוֹלֶלֶת אַרְבַּעֶתָם, וְהוּא כָּלֵל הָעוֹלָם הַשָּׁפֵל, וְאָף עַל פִּי שֵׁיִסוּד הָעֶפֶר הוּא אַחְרוֹן, הַזְכִּירוּ רֵאשׁוֹן וְכוּ וְדַבֵּר, וְעַל כֵּן הַתְּחִיל מִן הָאָרֶץ שֶׁהִיא הַנִּקְדָּה, וְהַפִּילוֹסוֹפִים קָרְאוּהָ נִקְדָּה לְפִי שֶׁהִיא לְמַטָּה מִן הַגְּלִגְלִים נְתוּנָה בְּתוֹכָם פְּנִקְדָּה בְּתוֹךְ הָעֵגוּל, וְקָרְאוּהָ גַם כֵּן מְרֻכָּז הָעוֹלָם לְפִי שֶׁהִיא קְבוּעָה וְקִיָּמָה, אִין לָהּ תְּנוּעָה כָּלֵל בְּכֻלָּהּ רַק בְּחֻלְקֶיהָ, כְּעִנְיָן שִׁפְתוּב (קֹהֶלֶת א ד) וְהָאָרֶץ לְעוֹלָם עֹמֶדֶת, וְהֵנָּה הִיא בְּהַפֵּךְ מִן הַגְּלִגְלִים הַעֲלִיּוֹן הַמְּקִיף, כִּי זֶה עֲלִיּוֹן בְּתַכְלִית הַדְּקוּת וְהַזְכוּת, וְזוֹ תַּחְתּוֹן בְּתַכְלִית הָעֵבִי וְהָעֲכִירוּת:

וְאַחַר שֶׁהַתְּחִיל מִן הָאָרֶץ חָזַר לְסֹדֵר הַיְסוּדוֹת בְּסֹדֵר הָרְאוּי, וְהוּא הָאֵשׁ וְהָרוּחַ וְהַמַּיִם, הַזְכִּיר וְחָשֵׁף, הוּא הָאֵשׁ הַיְסוּדִית שֶׁהִיא חֲשׂוּכָה, וְהַקְדִּימוּ לְרוּחַ מִפְּנֵי שֶׁהָאֵשׁ מְקִיף עַל הָרוּחַ, וְהַקְדִּים הָרוּחַ לַמַּיִם כִּי הָרוּחַ מְקִיף עַל הַמַּיִם וְהַמַּיִם מְקִיפִים עַל הָאָרֶץ. וְהַסְדִּיר הַזֶּה בְּעֲצָמוֹת מִצְאָנוּ בְּסֹפֵר קֹהֶלֶת וּבְסֹפֵר אִיּוֹב, וְכִשֵּׁם שֶׁהַתְּחִיל כָּאֵן מִן הַנִּקְדָּה שֶׁאָמַר וְהָאָרֶץ הִיְתָה תְּהוֹ וְכֵהוּ, כֵּן הַתְּחִיל בְּסֹפֵר קֹהֶלֶת מִן הַנִּקְדָּה, שֶׁאָמַר (שֵׁם פְּסוּק ה) וְיִזְרַח הַשָּׁמֶשׁ וּבָא הַשָּׁמֶשׁ, זֶהוּ יְסוּד הָאֵשׁ, וְאָמַר אַחֲרָי כֵּן (שֵׁם פְּסוּק ו) 'סוֹבֵב סֹבֵב הוֹלֵךְ הָרוּחַ, וְאָמַר אַחֲרָי כֵּן (שֵׁם פְּסוּק ז) 'כָּל הַנְּחָלִים הַלְכִים אֶל הַיָּם. וְכֵן בְּאִיּוֹב הַתְּחִיל מִן הַנִּקְדָּה גַם כֵּן, שֶׁאָמַר (אִיּוֹב כח כד) 'כִּי הוּא לְקֻצוֹת הָאָרֶץ יִבִּיט תַּחַת כָּל הַשָּׁמַיִם יִרְאֶה, זֶהוּ יְסוּד הָאֵשׁ, 'לְעֻשׂוֹת לְרוּחַ מִשְׁקַל וּמַיִם תִּכְּנֵן בְּמִדָּה' (שֵׁם פְּסוּק כה), הוּא הַסְדִּיר עֲצָמוֹ שֶׁבְּכָאֵן בְּסֹפֵר בְּרֵאשִׁית, גַּם בְּסֹפֵר קֹהֶלֶת, לְפִי שֶׁשְׁלֻשָׁתָם סִפְרֵי הַמְּחֻקָּר וְדַבְרֵיהֶם מְיֻסְדִּים עַל חֻכְמַת הַטֵּבַע. וְהוֹדִיעֵנוּ הַפְּתוּב בְּכָאֵן בְּאִמְרוֹ וְהָאָרֶץ הִיְתָה תְּהוֹ וְכֵהוּ, כִּי הָאָרֶץ לְבִשָּׁה צוּרָה, וְהַחֲשֵׁף שֶׁהוּא הָאֵשׁ מְקִיף לְמַעְלָה מִן הַמַּיִם וְהָעֶפֶר מְעַרְבִים שֶׁקָּרָא לְשִׁנְיָהֶם יַחַד 'תְּהוֹם', כִּמִּי הַיָּם שֶׁהָעֶפֶר מְעַרְבֵם בָּהֶם וְהֵם נִקְרָאִים 'תְּהוֹם' כְּעִנְיָן שִׁפְתוּב (יִינוֹה ב ו) 'תְּהוֹם יִסְכְּבֵנִי, וְהָרוּחַ מְנַשְׁבֵּת וְתַפְנֵס בַּחֲשֵׁף וְתַרְחֵף עַל הַמַּיִם:

שְׁנֵי אֲתִין הִלְלוּ לְרַבּוֹת אֶת שְׁנֵי חֲמָרִים שִׁפְרָא הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֶחָד שֶׁעָשָׂה מִמֶּנּוּ שָׁמַיִם וְאֶחָד שֶׁעָשָׂה מִמֶּנּוּ אָרֶץ, וְזֶה שִׁפְתוּב (פְּסוּק ב) 'וְהָאָרֶץ הִיְתָה תְּהוֹ וְכֵהוּ, בְּאֵר כִּי הָאָרֶץ אַחֲרֵי הַבְּרִיאָה הַזֹּאת הִיְתָה תְּהוֹ וְכֵהוּ, וּפְרוּשׁ 'תְּהוֹ וְכֵהוּ' חֲמֵר וְצוּרָה, כְּלוֹמַר שֶׁהִלְבִּישׁ לְאוֹתוֹ חֲמֵר צוּרָה, וְזֶהוּ וְאֶת כָּל אֱלֹהֵי יָדֵי עֲשָׂתָה וַיְהִי כָל אֱלֹהֵי' (ישעיה סו ב), וְאָמַר וְאֶת כָּל אֱלֹהֵי, כְּלוֹמַר כָּל אֱלֹהֵי הַנְּמַצְאִים 'יָדֵי עֲשָׂתָה', וְאַחַר כֵּן וַיְהִי כָל אֱלֹהֵי בְּצוּרָתָם עִתָּה. וּלְפִי זֶה הַחֲמֵר נִבְרָא תַּחֲלָה, וְאַחֲרָיו לֹא הִיְתָה בְּרִיאָה כִּי אִם יִצְרִיָּה וְעֲשִׂיָּה, לְפִי שֶׁהַכֹּל הַמְּצִיא מִמֶּנּוּ וְהִלְבִּישׁ הַצְּוּרוֹת, וּבְבְרִיאָה זוֹ שֶׁהִיא כְּנִקְדָּה קֻטְנָה דְּקָה וְאִין בֵּה מִמֶּשׁ נִבְרָא כָּל הַנְּבְרָאִים בְּשָׁמַיִם וּבְאָרֶץ:

וְעַל דֶּרֶךְ הַמְדַרְשׁ (בִּיר א יד) אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ, אֶת הַשָּׁמַיִם לְרַבּוֹת חִמָּה וּלְבִנָּה כּוֹכְבִים וּמְזֻלוֹת, וְאֶת הָאָרֶץ לְרַבּוֹת אֵילָנוֹת וּדְשָׁאִים וְגַן עֵדֵן. וְהַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כָּלֵל כָּל הַנְּבְרָאִים בְּעֲלֵי גוֹף (רַמְבַּ"ן):

(ב) וְהָאָרֶץ הִיְתָה תְּהוֹ וְכֵהוּ וְחָשֵׁף עַל פְּנֵי תְּהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמַּיִם:

וְהָאָרֶץ הִיְתָה תְּהוֹ וְכֵהוּ. הוּא הַחֲמֵר שֶׁאִין בו מִמֶּשׁ וְאִין הַשֵּׁם נִתְפָּס בו, וְהוּא מְלֻשׁוֹן רַבּוֹתֵינוּ וְ"ל (קִידוּשִׁין מ) בְּתוֹהָא עַל הָרֵאשׁוֹנוֹת, שָׁאֵם בָּא אָדָם לְגֹזֵר בו שוֹם דְּבָר תוֹהָא וְנִמְלָךְ לְקִרוֹתוֹ בְּשֵׁם אַחֵר, לְפִי שֶׁלֹּא לְבִשׁ צוּרָה שִׁיִּתְפַּשׁ בֵּה הַשֵּׁם, וְהַחֲמֵר הַזֶּה נִקְרָא בְּלֻשׁוֹן הַתּוֹרָה תְּהוֹ, וּבְלֻשׁוֹן הַפִּילוֹסוֹפִים 'הִיּוֹלִי'. וְכֵהוּ הוּא הַצְּוּרָה הַנְּלַבְּשֵׁת לְחֲמֵר וְהִיא מְלָה מְרַכֶּכֶת 'בו הוּא', כְּלוֹמַר דְּבָר שֵׁשׁ בו צוּרָה. וּמִזֶּה אָמַר הַפְּתוּב (ישעיה לז יא) וְנִטְטָה עֲלֶיהָ קוֹ תְּהוֹ וְאֶבְנֵי כְּהוּ, יַחַס הַקֹּר' לְתְּהוֹ' שֶׁהוּא הַחֲמֵר שֶׁאִין בו מִמֶּשׁ, לְפִי שֶׁהָקוֹ הוּא שִׁיּוּרָה הָאֵמֶן מִחֲשֶׁבֶת הַבְּנִיָן שֶׁהוּא מְקִיף לְעֻשׂוֹת, וְהַמְלָה נִגְזֶרֶת מִן 'קוּיָה קוּיָתִי ה'' (תְּהִלִּים מ ב). וַיַּחַס הַיְאֻבְנִים 'לְכְּהוּ' שֶׁהוּא הַצְּוּרָה, לְפִי שֶׁהָאֻבְנִים הֵם צוּרָת הַבְּנִיָן. וְיָבֵא הַקְּשׁוֹר בְּשְׁנֵי הַפְּתוּבִים אֱלֹהֵי, בְּתַחֲלָה בְּרָא יֵשׁ מְאִין, בְּעַל הַכּוֹחוֹת כְּלָן, חֲמֵר הַשָּׁמַיִם וְחֲמֵר הָאָרֶץ, וְהָאָרֶץ אַחֲרֵי הַבְּרִיאָה הַזֹּאת הִיְתָה תְּהוֹ, כְּלוֹמַר חֲמֵר אִין בו מִמֶּשׁ, וְהִיְתָה כְּהוּ שֶׁהִלְבִּישׁ אוֹתָהּ צוּרָה: